

ASPECTE METODOLOGICE ALE COMERȚULUI PRIN PRISMA ABORDĂRILOR ISTORICE ȘI ECONOMICE: NOȚIUNI, CONCEPTE, STEREOTIPURI ȘI CONTROVERSE¹

Valentin ARAPU²

METHODOLOGICAL ASPECTS OF COMMERCE THROUGH THE PRISM OF HISTORICAL AND ECONOMIC APPROACHES: NOTIONS, CONCEPTS, STEREOTYPES AND CONTROVERSIES

ABSTRACT

Commerce has played and continues to play an important role in the development of civilization. The methodological aspects of commerce have been at the center of the concerns of specialists in various fields. Historians have highlighted the role of merchants, the trade routes through which domestic and foreign trade took place. Economists have nuanced the role of commerce in the socio-economic development of humanity, conceptualizing the main doctrines in the field. The studies of economists are further marked mainly by Marxist postulates by invoking the model of division of labor, the concept of feudal and capitalist mode of production. The methodological aspects of commerce are marked both by their conceptual diversity and by multiple theoretical controversies. The lack of thorough studies, based on the interdisciplinarity between history and economics, has left its mark on how to approach controversial issues that are further analyzed unilaterally from purely historical or purely economic positions. An exception in this sense is the studies of B. Murgescu which substantiates a new orientation in Romanian historiography, based on an original methodology of the economic history of the Romanian Lands.

Keywords: commerce, exchange, trade, merchants, historiography, economy, mercantilism, physiocratism, monopoly, „Delayed Europe”, economy-universe.

Repere etimologice. Termenul „comerț” are origini antice, provenind de la latinescul „commercium”, care înseamnă „cu marfă”, vizând astfel o activitate economică ce se ocupă de mărfuri³. „Commercium” are semnificația de schimb cu ceva („commercium annonae”-comerț cu grâu) sau cu cineva („commercium civis”-relații cu cetățenii). În Roma antică sensul de schimb semnifică „atât relațiile directe între producători și consumatori, cât și relațiile înfăptuite de negustori, în interiorul sau în

¹ Studiul a fost elaborat grație bursei acordate autorului din partea Institutului Cultural Român, programul de „Burse pentru Cercetători Străini”. Stagiul de documentare a fost desfășurat în cadrul instituțiilor de cercetare și a centrelor universitare din Iași și Suceava în perioada lunilor august-octombrie 2019.

² Cercetător științific, doctor în istorie, Centrul de Etnologie, Secția „Etnologie românească”, Institutul Patrimoniului Cultural, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării Chișinău, Republica Moldova; e-mail: valarapu@gmail.com.

³ Gheorghe M. Pistol, *Bazele comerțului*, București, Editura Fundației „România de Măine”, 2004, p. 15.

afara lumii antice”⁴. În Evul mediu termenul „mercator” era sinonim cu cel de „negustor”, iar „mercans/tis” însemnând „târguitorii”, „cumpărătorii”. Un termen înrudit cu activitatea comercială este cel de „mensularius”: „schimbător de bani”, „zăraf”⁵.

În limba română există multiple echivalente lingvistice care desemnează comerțul și practicile comerciale. Astfel, noțiunile „târguială”, „târguire” desemnează „acțiunea de a târgui/cumpăratură/tot ce se cumpără în târg”⁶. La rândul său, originea termenului „târg” este explicată în mod dihotom: a) cuvântul „torg” este de origine scandinavă; b) termenul „trügü” provine din limba slavă veche.

Comerțul este desemnat și cu termenul „negoț”, care presupune o activitate economică privind circulația mărfurilor, vânzarea și cumpărarea lor, schimbul de produse sub formă de vânzare-cumpărare. Negoțul este sinonim cu „negustorie”, cu „învoială”, care consemnează un act de cumpărare-vânzare, o activitate economică (particulară) privind circulația mărfurilor⁷.

Meseriașii în domeniul schimbului sunt desemnați prin termenii de comerciant, negustor. Comerciantul este o persoană fizică sau juridică „a cărei profesie este comerțul”⁸. Cuvântul negustor este completat cu multiple forme complementare și arhaisme: „negoțător”, „neguțător”, „negoțitor”, „neguțitor”, „năgoțător”, „năgustor”, „năgăstoriu”; „negustoreasă” la feminin; „negustorime” la plural⁹.

Definiția comerțului. Comerțul¹⁰ este o noțiune complexă prin funcția sa economică, „ce constă în a cumpăra materii prime sau produse pentru a le revinde în același stadiu fizic, dar în condiții convenabile consumatorului (locul, timpul, cantitățile, sortimentul, prețul)”¹¹. Comerțul reprezintă o activitate care constă în cumpărare, vânzare, schimb de bunuri, mărfuri, valori sau vânzare de servicii. Totodată, comerțul constituie un domeniu al vânzărilor, al distribuției produselor finite¹². Comerțul este un fenomen economic care realizează mijlocirea schimbului dintre producători și consumatori¹³.

⁴ Dumitru Patriche (coord.), *Economie comercială*, București, Editura Economică, 1998, p. 17.

⁵ Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, editor Alin-Mihai Gherman, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2001, p. 307; Adrian Chircu, *Meserii, meseriași, vechi slujbași și alți făptași, în Evul Mediu latin și cel românesc. Studiu lexico-semantic, pe baza dicționarului redactat de Teodor Corbea, „Dictiones latinae cum valachica interpretatione”*, în „Actele conferinței internaționale de științe umanistice și sociale «Creativitate, imaginar, limbaj»”, p. 103 (<http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V1783/pdf>, accesat: 09.08.2019).

⁶ *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 1077.

⁷ *Ibidem*, p. 682.

⁸ D. Patriche, *Tratat de economia comerțului*, București, Editura Eficient, 1998, p. 38.

⁹ *DEX*, p. 682.

¹⁰ În teoria și practica economică contemporană comerțul este perceput în mod dihotom: a) comerț – categorie economică, concept cu care se operează în judecățile și raționamentele economice; b) comerț – ramură a economiei naționale, sinteză a activității practice desfășurate de agenții economici specializați în acte comerciale (D. Patriche *Economie comercială*, p. 17).

¹¹ D. Patriche, *Tratat de economia comerțului*, p. 16.

¹² *Le petit Larousse illustré*, Larousse, 2009, p. 225.

¹³ D. Patriche, *Economie comercială*, p. 17.

Comerțul reprezintă schimbul de mărfuri între indivizi sau grupuri, reflectând nivelul și caracterul producției materiale. Avantajele comerțului „constau într-o extindere a gamei de mărfuri disponibile pentru consum și într-o specializare a activității productive”¹⁴. În epoca medievală și în cea modernă timpurie predominau două forme ale comerțului interior: a) comerțul periodic, care se desfășura în târguri, iarmaroace săptămânale, lunare și bâlciuri; b) comerțul permanent, care se practica în prăvăliile negustorilor și meseriașilor¹⁵. În așezările urbane din Moldova schimbul se realiza în special în „bazar” sau „târg”. Comercializarea produselor se făcea în dughene, prăvălii, la târgurile săptămânale sau erau periodic organizate bâlciuri¹⁶.

În cadrul comerțului dintre Moldova și Polonia în epocile medievală și modernă timpurie¹⁷ era vizat în primul rând comerțul bilateral, adică comerțul dintre două țări, „supus negocierilor guvernamentale”, în conformitate cu care „una dintre

¹⁴ *Dicționar macmillan de economie modernă*, coordonator pentru versiunea în limba română Sorica Sava, București, 1999, p. 66.

¹⁵ Victor Axenciuc, *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă*, București, Editura Fundației „România de Mâine”, 1997, p. 27.

¹⁶ Filip Pațac, *Istoria comerțului și turismului*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2008, p. 22.

¹⁷ Relevanța conținuturilor teoretice este raportată la problema relațiilor comerciale dintre Țara Moldovei și Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cercetată de autor și materializată prin publicarea unor studii și articole în domeniu (V. Arapu, *Unele aspecte ale relațiilor comerciale dintre Moldova și Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în vol. „Omăgiu lui Vladimir Potlog și Constantin Drachenberg la 70 de ani”, Chișinău, Editura Cartdidact, 1997, p. 158-163; Idem, *Contribuția negustorilor evrei la raporturile economice dintre Țara Moldovei și Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (Preliminarii generale)*, în vol. „In memoriam professoris Mihail Muntean”, Chișinău, Editura Cartdidact, 2003, p. 40-48; Idem, *Cadrul juridic al raporturilor economice moldo-polone în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (Preliminarii generale)*, în vol. „Studia In Honorem Pavel Cocârlă. Studii de istorie medie și modernă”, Chișinău, Editura Cartdidact, 2006, p. 101-110; Idem, *Comunitatea evreiască și raporturile economice dintre Țara Moldovei și Polonia (a doua jum. a sec. XVIII)*, în „Studia Universitatis. Seria Științe Umaniste”, nr. 4 (44), Chișinău, CEP USM, 2011, p. 25-36; Idem, *О роли армянских купцов в развитии торговых отношений между Молдавским княжеством и Речью Посполитой во второй половине XVIII века*, în „Studia Universitatis. Seria Științe Umaniste”, nr. 4 (44), Chișinău, 2011, p. 37-45; Idem, *Organizarea internă a negustorilor pământeni și ponderea lor în cadrul comerțului dintre Țara Moldovei și Polonia (a doua jum. a sec. XVIII)*, în vol. „In Memoriam Gheorghe Buzatu (1939-2013)”, Iași, Editura TipoMoldova, 2014, p. 131-143; Idem, *Dimensiunile economică și socială ale procesului de modernizare a Țării Moldovei în a doua jumătate a sec. XVIII*, în „Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe umanistice: Istorie, Filosofie, Filologie”, nr. 4 (84), Chișinău, 2015, p. 43-60; Idem, *Componenta conflictuală a raporturilor economice dintre Țara Moldovei și Polonia (a doua jumătate a secolului XVIII)*, în „Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe umanistice: Istorie, Filosofie, Filologie”, nr. 10 (100), Chișinău, CEP USM, 2016, p. 83-90; Idem, *Problema relațiilor comerciale dintre Țara Moldovei și Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea reflectată în izvoarele istorice ale epocii*, în „Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe umanistice: Istorie, Filosofie, Filologie”, nr. 10 (110), 2017, p. 126-134; Idem, *Drumuri, itinerarii comerciale și vămi în comerțul Țării Moldovei cu Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în Sorin Marcel Colesniuc (coord.), *Marea Unire de la Marea Neagră. Volum omagial dedicat Centenarului Marii Uniri a Românilor și împlinirii a 140 de ani de la Unirea Dobrogei cu România*, vol. I, Constanța, Editura Celebris, 2018, p. 201-214.

țări exportă către partener mărfuri într-o anumită cantitate sau valoare dată, în schimbul unor mărfuri în anumite cantități sau valori, convenite cu partenerul”. Comerțul bilateral este practicat din considerente politice sau „din cauza unor probleme legate de balanța de plăți”¹⁸.

Comerțul exterior al Țării Moldovei și al Poloniei se încadra în comerțul internațional multilateral, care reprezintă „comerțul între mai multe țări, în care exporturile și importurile nu se află neapărat în echilibru între fiecare pereche de țări”. Comerțul internațional multilateral se bazează pe principiul avantajului comparativ în condițiile căruia fiecare țară cumpără pe piețele cele mai ieftine și vinde pe piețele cele mai scumpe¹⁹. Cel mai relevant exemplu în acest sens îl constituie comerțul cu vite, cumpărate ieftin în Moldova și transportate prin Polonia în regiunea baltică, ajungând la prețuri impresionante.

Comerțul de bunuri și servicii dintre popoare/națiuni constituia comerțul internațional. Diferența esențială dintre comerțul intern și comerțul internațional (sau exterior) constă în faptul că acesta din urmă implică utilizarea de valute diferite și este supus unor reglementări suplimentare (tarife, cote, control valutar)²⁰. Pentru epoca modernă, Petre Constantinescu aprecia că negoțul internațional „era mai mult *inter-regional*”, fiind redusă și importanța granițelor naționale²¹.

O componentă importantă a politicii economice a unui stat o constituie „politica comercială”, care vizează sfera relațiilor economice externe ale acestuia. Politica comercială cuprinde totalitatea reglementărilor adoptate de către stat (juridice, administrative, fiscale, financiare, bancare etc.) în scopul promovării sau al restrângerii schimburilor comerciale externe și al protejării economiei naționale de concurența străină²².

Funcțiile comerțului sunt următoarele: a) cumpărarea mărfurilor de la producători și transferarea acestora în depozite, în vederea pregătirii lor pentru vânzare către utilizatorii finali sau intermediari; b) stocarea mărfurilor, care ia forma unor preocupări permanente pentru asigurarea echilibrului dintre oferta și cererea de mărfuri în cadrul pieței; c) fracționarea cantităților mari de mărfuri livrate de producție, asortarea acestora, formarea sortimentelor comerciale și asigurarea micilor partizi de mărfuri care urmează să fie puse la dispoziția consumatorilor; d) transferul mărfurilor către zonele și punctele cele mai îndepărtate sau mai izolate, pentru a fi vândute celor interesați; e) crearea condițiilor de realizare efectivă a actului de vânzare-cumpărare; f) asigurarea promovării produselor; g) cercetarea doleanțelor consumatorilor, ale utilizatorilor, a sugestiilor acestora, a capacităților de cumpărare, a gradului de instruire și a obiceiurilor de consum²³.

¹⁸ Balanța de plăți include toate tranzacțiile externe ale unei țări în decursul unei perioade date de timp, de obicei un an (*Dicționar macmillan de economie modernă*, p. 25-26, 66).

¹⁹ *Ibidem*, p. 67.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Petre Constantinescu, *Comerțul exterior și politica valutară*, în vol. „Aspecte ale economiei românești. Material documentar pentru cunoașterea unor probleme în cadrul planului economic”, București, Tipografia Curții Regale F. GÖBL și FII S.A., 1939, p. 216.

²² Nicolae Sută, Sultana Sută-Selejan, *Istoria comerțului mondial și a politicii comerciale. O prezentare succintă*, București, Editura ALL, 1997, p. 181.

²³ Gh.M. Pistol, *op. cit.*, p. 18.

Originile comerțului. Una dintre primele forme de schimburi între oameni a fost schimbul în natură („troc”²⁴), în condițiile în care omul, pentru a-și procura ceea ce avea nevoie, „ceda ce-i prisosea altor oameni, care îi dădeau în schimb ceea ce și ei aveau ca excedent”²⁵. În lipsa comerțului, individul (sau grupul) au fost forțați să-și satisfacă toate cerințele din resurse proprii²⁶. Schimbul a fost simplificat odată cu trecerea la folosirea „unei mărfi intermediare, numită monedă”; astfel, anume atunci trocul s-a separat în două operațiuni, în vânzare și în cumpărare, de la care a și „început adevăratul comerț”²⁷.

Istoricul A.K. Djivelegov susținea că „frecvența relațiilor comerciale într-o epocă sau alta depindea de faptul pe cât de dispersate erau domeniile de producție și cel de consum. Scopul comerțului constă în înlăturarea impedimentelor care îl despart pe consumator de producător, raportate în timp și în spațiu. Dacă bunurile economice sunt consumate pe loc, acolo unde sunt produse, ele nu pot deveni obiecte ale comerțului; aceste bunuri devin obiecte ale comerțului atunci când destinația lor depășește aria de consum a producătorului propriu-zis”²⁸. Rolul comerțului este minim în cadrul societăților cu economie naturală, când fiecare gospodărie (comunitate) se îndeustează cu produsele proprii. Respectiv, rolul comerțului se amplifică odată cu creșterea cerințelor economice ale fiecărei gospodării, prin sporul demografic, în condițiile căruia fiecare gospodărie în parte nu este capabilă să-și asigure pe deplin toate necesitățile economice²⁹.

Raportându-se la comerțul exterior, A.K. Djivelegov susține că între două popoare, aflate la trepte diferite de dezvoltare, primul fiind la etapa incipientă a evoluției economice, iar cel de-al doilea dispunând de o cultură/civilizație avansată³⁰, ca regulă se instituie raporturi comerciale intense. Astfel, primul stimulent în dezvoltarea comerțului îl constituie diferența dintre nivelul de dezvoltare a culturii/civilizației. Totodată, autorul consemnează că relațiile comerciale externe au succedat comerțului interior, din cadrul țării³¹.

Economiștii Nicolae Sută, Sultana Sută-Selejan, Dumitru Patriche, Ion Stănescu, Mihai Grigorescu, Radu Emilian și Nicoleta Enică abordează problema privind apariția schimbului de mărfuri prin prisma postulatelor marxiste, invocând apariția diviziunii sociale a muncii. Astfel, prima mare diviziune socială a muncii s-a produs în preistorie prin „desprinderea triburilor de păstori de cele de agricultori”. Cea de-a doua mare diviziune socială a muncii a avut loc prin „desprinderea meșteșugarilor (meseriilor) de agricultură”. Cea de-a treia mare diviziune socială a muncii a fost impulsionată de apariția producției de mărfuri, de formarea orașelor.

²⁴ Formele trocului sunt: schimburi de daruri și ospățul; comerțul de brigandaj și pirateria; comerțul mut (N. Sută, *Istoria comerțului mondial și a politicii comerciale: sinteze*, Ediția a III-a, București, Editura Economică, 2005, p. 17-18).

²⁵ F. Pațac, *op. cit.*, p. 16.

²⁶ *Dicționar macmillan de economie modernă*, p. 66.

²⁷ Albert Rapin, *Cours de commerce*, Paris, Dunod, 1983, p. 11-12; F. Pațac, *op. cit.*, p. 16; D. Patriche, *Tratat de economie comerțului*, p. 17-18; Gh.M. Pistol, *op. cit.*, p. 15.

²⁸ A.K. Дживелегов, *Торговля на Западе в Средние Века*, Санкт-Петербург, Издание Акционерного Общества Брокгазь-Ефронь, 1904, с. 1.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Pentru A.K. Djivelegov noțiunile de „cultură” și „civilizație” sunt complementare.

³¹ A.K. Дживелегов, *op. cit.*, с. 2.

„Despărțirea meșteșugurilor de agricultură și a orașului de sat a contribuit la dezvoltarea de mai departe a schimbului de mărfuri și a pieței” finalizând „prin desprinderea de restul populației a clasei negustorilor, care se ocupau exclusiv cu comerțul”³². Negustorii au apărut atunci când „schimbul, datorită amplitudinii și expansiunii sale, nu a mai putut fi înfăptuit de producătorii înșiși (crescătorii de animale, agricultorii și meșteșugarii)”. Folosind banii drept capital comercial, negustorii au preluat intermedierea schimbului dintre producători și consumatori prin acte de cumpărare și de vânzare a bunurilor, cu scopul obținerii unui profit”³³.

În cadrul teoriei comerciale, cercetătorii Filip Pațac și Dumitru Patriche specifică evoluția în timp a schimbului, accentuând că se poate vorbi de „o adevărată civilizație comercială”, care începe cu patru milenii în urmă, cuprinzând China, Mesopotamia și Europa de Nord. Jacques Le Goff susține că între secolele al XI-lea și al XIII-lea lumea creștină medievală „a fost teatrul unei revoluții comerciale legate de câteva mari fenomene”: încetarea năvălirilor scandinavilor, nomazilor stepelor eurasiatice, sarazinilor; înviorarea economiei și reluarea comerțului; avântul demografic; nașterea/renașterea orașelor³⁴. Revoluția comercială s-a desfășurat prin schimburile „mai largi și mai diversificate între domenii și zone” geografice, contribuind la apariția negustorului – „mercator”. În rezultat, s-au format doi poli ai comerțului european: Mediterana și Nordul (domeniul musulman și cel slavo-scandinav), iar schimburile dintre ele se vor realiza cu timpul, cedând locul „iarmarocelor, bâlcușurilor și marilor târguri europene”³⁵.

În continuarea conceptului privind cele trei mari diviziuni sociale ale muncii, Maria Mureșan, D. Mureșan și Sultana Sută-Selejan invocă faptul că în secolele XV-XVI în economia europeană începe să se contureze „o diviziune a muncii între țări”, „o diviziune internațională a muncii”, iar în rezultat „schimburile economice internaționale cresc cantitativ și se diversifică, depășind cadrul strict al comerțului, asupra lor își pun amprenta nu numai factorii economici, ci și extraeconomici”, formându-se în cele din urmă piața mondială, care reprezintă „sfera schimbului de mărfuri care cuprinde totalitatea circulației mărfurilor diferitelor țări legate între ele prin diviziunea internațională a muncii”³⁶. Ulterior, pe parcursul secolului al XIX-lea diviziunea internațională a muncii a devenit „un fapt ce aparține istoriei”³⁷. Piețele diferitelor țări, adică piețele naționale, se transformă în părți componente ale pieței mondiale, iar „comerțul internațional constituie o formă de legătură între piețele naționale”³⁸.

³² N. Sută, *Istoria comerțului mondial și a politicii comerciale: sinteze*, p. 14-17; D. Patriche, *Economie comercială*, p. 17; N. Sută (coord.), *Istoria comerțului exterior românesc. Prezentare sintetică*, București, Editura Eficient, 1996, p. 2-4.

³³ D. Patriche, *op. cit.*, p. 17.

³⁴ J. Le Goff, *Negustorii și bancherii în Evul Mediu*, București, Editura Meridiane, 1994, p. 11-12.

³⁵ F. Pațac, *Istoria comerțului și turismului*, p. 16-17; D. Patriche, *Tratat de economia comerțului*, p. 18; J. Le Goff, *op. cit.*, p. 12.

³⁶ Maria Mureșan, D. Mureșan, *Istoria economiei*, București, Editura Economică, 1998, p. 34; N. Sută, *Istoria comerțului exterior românesc. Prezentare sintetică*, p. 25; Idem, *Comerț internațional și politici comerciale contemporane*, București, Editura ALL, 1995, p. 425.

³⁷ S.J. Popescu, *Problemele unei economii dirijate în România*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, 1939, p. 14.

³⁸ N. Sută, *Istoria comerțului exterior românesc. Prezentare sintetică*, p. 25.

Sinteze teoretice. În literatura de specialitate în domeniul economic noțiunea de comerț este sinonimă cu cea de schimb. Istoria comerțului face parte din istoria economiei, care fiind o „disciplină de graniță” are „legături strânse cu istoria generală și cu economia politică”³⁹.

Analizând evoluția gândirii economice pe parcursul istoriei umanității, Toader Ionescu și Gh. Popescu prezintă multiple teorii ale schimbului, comerțului și banilor, fundamentate de reprezentanții mercantilismului⁴⁰, liberalismului economic, socialismului utopic, socialismului marxist, neoclasicismului (marginalismului), de adepții teoriei economice protecționiste⁴¹. Raportându-ne la situația economică și la cea a comerțului în Țara Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, constatăm doar sporadic unele elemente ale politicilor mercantiliste și fiziocrate promovate de către elitele politice din principat.

Adepții filosofiei economice a mercantilismului – Gesparo Scaruffi (1519-1584), Jean Bodin (1530-1596), Thomas Mun (1571-1641), Antoine de Montchrétien (1575-1622), William Petty (1623-1687), John Locke (1632-1704) –, considerau că bogăția constă numai în ceea ce poate fi realizat și transformat în bani sau lingouri de aur, că tezaurizarea, respectiv creșterea bogăției unei țări, se putea obține prin „realizarea posibilităților de producție în interior sau prin comerțul exterior”. Comerțul servea la productivitatea economică prin asigurarea ramurilor productive cu materii prime și prin desfacerea produselor în special prin exportul bunurilor, pentru a obține cât mai mulți bani și monedă metalică⁴². Pentru mercantiști condiția esențială a dezvoltării comerțului era „deșteptarea simțului de întreprindere, care avea nevoie, la rândul său, atât de existența de posibilități de producție, cât și de prezența unei mari cantități de bani în țară”⁴³. Politica mercantilismului a cunoscut două etape: a) mercantilismul timpuriu, numit și sistemul monetar; b) mercantilismul dezvoltat sau sistemul balanței comerciale⁴⁴.

Importanța comerțului exterior a fost fundamentată de către Thomas Mun⁴⁵. Pentru a mări cantitatea de metale prețioase, autorul susținea că trebuie mărit volumul exportului și, respectiv, diminuat volumul importului. La exporturi urmează să se țină cont nu doar de „ceea ce avem de prisos, ci trebuie să ținem seama și de nevoile

³⁹ F. Pașac, *op. cit.*, p. 9.

⁴⁰ Noțiunea de „mercantilism” provine de la termenul latin „mercar” („cumpăr”), de la italianescul „mercante” („comerciant”) (Pavel Cocârlă, *Dicționar de civilizație medievală*, Chișinău, Editura Lexon-Prim, 2015, p. 265).

⁴¹ Toader Ionescu, Gh. Popescu, *Istoria gândirii economice din antichitate până la sfârșitul secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Universitatea „Babeș-Bolyai”, 1992, *passim*.

⁴² *Ibidem*, p. 34-35, 42-47; *Dicționar macmillan de economie modernă*, p. 247; Jean Boncoeur, Herve Thouément, *Histoire des idées économiques de Platon à Marx*, 2e édition, Paris, Nathan, 2000, p. 37.

⁴³ T. Ionescu, Gh. Popescu, *op. cit.*, p. 35.

⁴⁴ Sultana Sută-Selejan, *Doctrină și curente în gândirea economică modernă și contemporană*, Ediția a II-a, București, Editura ALL, 1994, p. 70; Maria Mureșan, D. Mureșan, *op. cit.*, p. 37; N. Sută, Sultana Sută-Selejan, *op. cit.*, p. 43-47.

⁴⁵ Thomas Mun (1571-1640), provine dintr-o familie înstărită de negustori. A acumulat o avere impresionantă în urma comerțului cu țările mediteraneene. A făcut parte din conducerea companiei Indiilor Orientale. Th. Mun a fost adept al teoriei balanței comerciale.

vecinilor”⁴⁶. Th. Mun abordează un subiect ce tangențiază dezvoltarea ramurii textile, fiind nuanțat exportul postavului englez în Imperiul Otoman, implicit în Țările Române. Autorul consemnează o situație din trecut, când din cauza creșterii prețurilor la lână au fost majorate și prețurile la exportul postavului. În rezultat, volumul postavului exportat a scăzut la jumătate. Totodată, Th. Mun invocă faptul că „o micșorare de 25% a prețului, în dauna particularilor, poate să mărească cantitatea exportată cu 50% în favoarea Statului”. Autorul accentuează că dacă postavul este scump, „alte popoare se apucă imediat să-l fabrice”, deoarece „nu le lipsește nici îndemânarea și nici materia primă necesară”⁴⁷. Argumentând importanța comerțului exterior în cadrul politicii mercantiliste, Th. Mun a anticipat cu un secol înainte situația creată în economia Moldovei și cea a Poloniei, când atât suveranii, cât și antreprenorii, au fondat manufacturi de producere a postavului, prețul fiind mai mic în comparație cu prețul postavului importat din țările Europei Occidentale.

Reieșind din abordările mercantiliste, constatăm că în condițiile tendințelor monopolizatoare exercitate de Poarta Otomană în Țările Române domnitorilor le era destul de dificil să aplice în mod eficient practicile mercantiliste. Totuși, unele elemente mercantiliste și protecționiste⁴⁸ – implicit susținerea inițiativelor de producție prin fondarea manufacturilor, acordarea unei atenții deosebite importului și exportului, „în sensul limitării primului, concomitent cu măsuri de sprijinire a celuilalt”⁴⁹, finalizat cu acumularea unei rezerve monetare (fie și modeste) prin realizarea unei balanțe comerciale active în condițiile prevalării exporturilor asupra importurilor, stimularea activităților și practicilor comerciale ale negustorilor –, erau prezente în viața socio-economică a Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Școala de teorie economică dezvoltată sau fiziocrată, parte componentă a liberalismului economic, a fost fundamentată de către iluministul francez François Quesnay (1694-1774), care, abordând problema obținerii venitului, reieșea din „ordinea naturală și esențială” bazată pe dezvoltarea producției agricole. Fiziocrații acordau o importanță primordială pământului, considerat drept singura activitate

⁴⁶ Th. Mun, *Importanța comerțului exterior*, în Gh. Zane, *Elemente pentru studiul economiei politice*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Alexandru A. Țerek”, 1938, p. 49.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Măsuri protecționiste erau aplicate prin impunerea taxelor vamale de două categorii: 1) taxe vamale cu caracter fiscal (aveau în general un nivel redus, fiind destinate pentru obținerea de venituri în vistieria țării); 2) taxe vamale cu caracter protecționist (aveau în general un nivel ridicat, „prin intermediul lor urmărindu-se în primul rând reducerea forței concurențiale a mărfurilor importate și, implicit, protejarea pieței interne de concurența străină”) (Mihaela Gabriela Belu, Cosmin Joldeș, Laura Marinaș, *Sistemul vamal*, București, Editura Economică, 2003, p. 15). Aspectele teoretice ale protecționismului au fost fundamentate de către M. Manoilescu, care accentuează că protecționismul „constituie un fapt de voință, care este obiectul unor intervenții conștiente din partea statului”. Totodată, protecționismul urmează a fi bine determinat pe următoarele dimensiuni: a) identificarea ramurilor de producție care trebuie protejate; b) estimarea nivelului de protejare a ramurilor respective; c) determinarea limitei temporale de protejare a ramurilor de producție vizate (Mihai Manoilescu, *Opere complete*, vol. I, *Forțele naționale productive și comerțul exterior. Schemă teoretică a comerțului internațional*, coordonare generală, studiu introductiv, îngrijirea și comentarea ediției a II-a a volumului I de Vasile Dogaru, București, Editura Academiei Române, 2012, p. 72, 80.

⁴⁹ Maria Mureșan, D. Mureșan, *op. cit.*, p. 37.

productivă. În viziunea lor, industria se limita doar la transformare, iar comerțul la transportare. Singura bogăție veritabilă este pământul, el produce un „venit net”. Pentru țaran, „venitul net” reprezintă diferența dintre investiție și rezultatul muncii sale; astfel, o sămânță de grâu plantată, ulterior fertilizată, va aduce un venit net de 8 sau 10 semințe. F. Quesnay (1733-1787), susținea că „venitul net circulă în societate așa cum sângele circulă în corpul omenesc”⁵⁰.

Fiziocrații se pronunțau pentru libertatea comerțului exterior în sensul liberei circulații a cerealelor, abolirii taxelor interioare, înlăturării limitărilor la creșterea producției agricole⁵¹. Adepții fiziocratismului îi criticau pe exponenții mercantilismului, care susțineau că „izvorul profiturilor este circulația”. F. Quesnay critica „vehement exagerarea importanței comerțului ca mijloc de îmbogățire a unei țări”; în opinia lui unica excepție de îmbogățire a unei țări, a supușilor, a statului pe calea comerțului îl constituie vânzarea de produse agricole, în special de cereale în cadrul comerțului exterior. Fiziocrații apreciau negativ procesul de acumulare a banilor, pe care îi considerau doar mijlocitori ai schimbului⁵².

În Țările Române, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, politicile economice ale domnilor fanarioți întruneau elemente modeste ale fiziocratismului, grație, în primul rând, faptului că în ambele state ramurile de bază ale economiei erau agricultura și creșterea vitelor. Exporturile de cereale din Moldova erau orientate parțial spre piața otomană, în schimb pe piața poloneză erau comercializate produse agroanimaliere și alimentare. Comerțul exterior al Țării Moldovei, inclusiv cu Polonia, constituia un mijloc eficient de completare a veniturilor vistieriei, contribuind substanțial și la îndeplinirea obligațiilor financiare față de Poarta Otomană.

În „Rzeczpospolita Polska”⁵³, conceptul fiziocraților francezi precum că „pământul era sursa tuturor bunurilor” a „stârnit contraargumente: nu era adevărat că urbanizarea și producția industrială aveau să sporească volumul schimburilor între orașe și sate și să îmbogățească pe toți oamenii? Nevoia de capital a dus la comutarea forței de muncă cu rentă în zone dezvoltate și pe marile domenii”⁵⁴. Deși exporturile au crescut, balanța comercială rămânea nefavorabilă, neatingând nivelurile din secolul al XVI-lea. Totuși, Republica Nobiliară progresa economic prin creșterea producției de cereale, cultivarea pe scară largă a cartofului, creșterea animalelor de

⁵⁰ Florence Braunstein-Silvestre, Jean-Francois Pépin, *Marile doctrine. Filosofice, politice, religioase, economice*, București, Editura Antet, 1996, p. 89.

⁵¹ *Dicționar macmillan de economie modernă*, p. 160.

⁵² T. Ionescu, Gh. Popescu, *op. cit.*, p. 56-57.

⁵³ În istoriografia română este utilizat termenul „Republică Nobiliară” sau „Republică a nobilimii”. În limba poloneză denumirea oficială a statului era „Rzeczpospolita Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego”. Începând cu secolul al XVII-lea, în corespondența diplomatică pentru desemnarea acestui stat se folosea termenul „Najjaśniejsza Rzeczpospolita Polska” sau varianta latină „Serenissima Res Publica Poloniae”. În secolul XX devine răspândită denumirea „Republica Ambelor Popoare” – „Rzeczpospolita Obojga Narodów” (Petre P. Panaitescu, *Istoria Poloniei*, București, Litografia C. Ionescu, 1937, p. 3-4; Francis Dvornik, *Slavii în istoria și civilizația europeană*, București, Editura All Educational, 2001, p. 226).

⁵⁴ Piotr S. Wandycz, *Prețul libertății. O istorie a Europei central-răsăritene din Evul Mediu până în prezent*, București, Editura ALL, 1998, p. 124.

prăsilă, comutarea forței de muncă cu rentă în zone dezvoltate și pe marile domenii, fondarea noilor manufacturi⁵⁵.

Comerțul românesc: dispute și controverse. Gândirea economică românească cuprinde multiple concepții, idei și sinteze în domeniu, fiind elaborate lucrări valoroase, inspirate din experiența istorică și practicile economice ale românilor. În acest context, N. Arcadian susținea că una dintre trăsăturile esențiale ale națiunii, implicit ale națiunii românești, o constituie manifestările ei economice, astfel, „cu cât înaintăm în trecutul țărilor noastre” descoperim „o viață economică adevărat românească corespunzătoare”, legată de „stadiul evoluției istorice a poporului”⁵⁶. Referindu-se la trecutul comerțului românesc, autorul accentuează „puterea de inițiativă economică a Românilor – condiția însăși a activității economice” –, invocând „însemnătatea comercială a Mocanilor pe marile drumuri comerciale ce au brăzdat pământul nostru de-a lungul istoriei Țărilor Românești”⁵⁷.

V.N. Madgearu manifestă o abordare critică față de rolul și ponderea comerțului în economia românească, pornind de la procesul de constituire a orașelor în contextul dezvoltării comerțului interior. Autorul invocă conceptul că orașele din spațiul românesc au fost create de domni, boieri și mănăstiri, „care prin drepturile lor fiscale și prin rentele lor rurale își creează fonduri importante de consumație”, respectiv „cât timp aceste centre erau neînsemnate, comerțul nu era un comerț așezat, ci numai un comerț care se făcea paralel cu aglomerarea populațiunii în anumite centre”. V.N. Madgearu admite că meseriașii și comercianții au contribuit la „întemeierea și dezvoltarea orașelor”, dar numai atunci când au vândut „produsele lor dincolo de marginile orașului, la locuitorii satelor”. Totodată, „nu poate să fie nici o comparațiune între rolul și însemnătatea pe care au jucat-o în dezvoltarea orașelor medievale din țările apusene comercianții și meseriașii și mai ales meseriașii”. Autorul afirmă că până la mijlocul secolului al XIX-lea comercianții orașelor noastre „făceau un comerț foarte mic cu satele”, principala cauză fiind „mizeriile regimului fiscalist fanariot”. Țările Române, după afirmația lui V.N. Madgearu, „au rămas până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în faza organizațiunii economice naturale”⁵⁸.

În cadrul procesului de formare și dezvoltare a unor orașe românești, V.N. Madgearu apreciază „ca factor creator a orașelor” comerțul internațional „în legătură cu porturile” și cămătăria reprezentată prin negustorii de bani (turci, greci, evrei), care practicau împrumuturile cu dobândă. Autorul accentuează rolul comercial al porturilor – „punctele înaintate de export și import” – Cetatea Albă, Chilia, Brăila, Galați, toate fiind centre ale unui „comerț așezat însemnat”, deoarece erau obținute „profituri din comerțul cu străinii, din comerțul de import și export, profituri care

⁵⁵ *Ibidem*, p. 124-125.

⁵⁶ Nicolae Arcadian, *Protecția și încurajarea economică a elementului românesc ca problemă de bază în pregătirea și executarea planului economic. Comunicare ținută la Asociația Generală a Economisților din România în ziua de 15 martie 1939*, extras din „Analele Economice și Statistice”, nr. 4-6, București, Editura „Bucovina”, I.E. Torouțiu, 1939, p. 11.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 27.

⁵⁸ V.N. Madgearu, *Agrarianism, capitalism, imperialism. Contribuțiuni la studiul evoluției sociale românești*, București, Editura „Economistul” S.A., 1936, p. 110-112.

creau acel fond suficient pentru a întreține, pe calea schimbului, viața celor ce locuiau în aceste orașe-porturi”⁵⁹.

Referindu-se la situația Țărilor Românești în secolul al XVIII-lea, Maria Mureșan și Dumitru Mureșan rămân fideli interpretării clasice, tradiționale, subliniind că „monopolul otoman asupra comerțului exterior al Țării Românești și al Moldovei, deosebit de sever în această perioadă”, a limitat puternic oferta potențială de mărfuri. Desfășurarea comerțului oficial sau prin contrabandă al Țărilor Române a fost caracterizat în special de exportul de cai și de bovine⁶⁰. În ce privește atribuțiile economice ale domnilor Țării Românești, V.N. Madgearu folosește termenul „monopol”; de altfel, situația fiind similară și în Țara Moldovei. Domnul „dispunea de un drept de monopol asupra unui număr însemnat din produsele țării și în felul acesta el era în măsură să aibă la dispoziția sa un imens fond de consumațiune, pe care îl realiza prin comercializarea acestor produse ce le aduna pe calea «dăjdiilor» impuse populației”. Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, domnii din Țările Române „au fost cei mai mari negustori”, având „la dispozițiune cea mai mare cantitate de mărfuri care se putea comercializa în acea vreme”. Autorul menționează că, după domnie, „fonduri importante de consumație” aveau boierii și mănăstirile, care de asemenea participau la operațiunile comerciale⁶¹. De fapt, V.N. Madgearu a caracterizat sistemul economic al Țărilor Române în epocile medievală și modernă timpurie prin deținerea de către domnie a monopolului comercial asupra negoțului intern.

Nicolae Sută, Gabriela Drăgan, Maria Mureșan și Sultana Sută-Selejan accentuează că „perioada cuprinsă între mijlocul secolului al XVIII-lea și anul revoluționar 1821 este apreciată în literatura de specialitate ca reprezentând sfârșitul epocii feudale și începutul trecerii la economia de piață modernă”⁶².

Analizând procesul de modernizare a Țărilor Române, Sultana Sută-Selejan menționează că ele erau plasate „la periferia dezvoltării economico-sociale moderne” din cauza „imenselor sacrificii umane și materiale pe care au fost silite să le facă pentru salvarea existenței proprii, cât și pentru apărarea civilizației europene occidentale de pericolul invaziei turcești”. Toți acești factori au condiționat, în viziunea autoarei, ca Țările Române să se înscrie „mai târziu și mai dificil pe traiectoria modernității”. Sultana Sută-Selejan menționează că în „ciuda conservatorismului și conformismului majorității domnilor fanarioți din Țările Române, secolul al XVIII-lea apare totuși ca un secol de prefaceri în direcția modernizării: în prima parte mai timid și preponderent pe plan spiritual, iar în a doua parte și în domeniul economico-social, îndeosebi ca urmare a reformelor lui Constantin Mavrocordat (1746, 1749)”⁶³. N. Dașcovici, vorbind despre specificul dezvoltării economiei „în părțile noastre răsăritene”, accentua că „popoarele agricole de aici n-au ieșit încă din faza civilizației străvechi legată de stăpânirea pământului, civilizație statică, predispusă la conservatorism și imobilitate, prin opoziție cu civilizația industrială capitalistă, dinamică și

⁵⁹ *Ibidem*, p. 108, 110.

⁶⁰ Maria Mureșan, D. Mureșan, *op. cit.*, p. 85.

⁶¹ V.N. Madgearu, *op. cit.*, p. 107.

⁶² N. Sută, *Istoria comerțului exterior românesc. Prezentare sintetică*, p. 21.

⁶³ Sultana Sută-Selejan, *Doctrină și curente în gândirea economică modernă și contemporană*, p. 361.

progresistă la exces”⁶⁴. În contextul dezvoltării civilizației europene, Fernand Braudel nuanțează decalajul în dezvoltarea regională a continentului. Viața europeană nu evoluează în același ritm, nu se aliniază la același nivel, respectiv „o Europă avansată din punct de vedere economic, în vest”, este despărțită de „o Europă întârziată în est”, printr-o linie „ce ar începe fie la Lubeck, fie la Hamburg, pentru a ajunge apoi la Praga și Viena, iar apoi la Adriatică”. Totodată, în cadrul Europei evolate „există regiuni avansate”, „poli de creștere”, care separă zone mai puțin evolate, unele înapoiate, „subdezvoltate”⁶⁵.

O problemă dezbătută de istorici și economiști vizează statutul juridic și economic al sistemului comerțului exterior al Țărilor Române în epocile medievală și modernă timpurie. N. Sută, G. Drăgan, Maria Mureșan și Sultana Sută-Selejan invocă impactul nefast al expansiunii otomane în rezultatul căruia țările din Europa de Est și cele din Sud-Est au cunoscut „pe parcursul aproape a cinci secole, un alt curs al istoriei, evoluția vieții economice fiind mult întârziată”⁶⁶. Imperiul Otoman a supus unei exploatare „excesiv-prădalnice” țările ocupate sau numai dependente politic de el, influențând „negativ procesele de destrămarea feudalismului și de acumulare internă de capital. Germenii capitalismului, prezenți în Occidentul continentului european încă din secolele XIV-XVI, în Estul acestuia își fac simțită prezența abia în secolul al XVII-lea”⁶⁷.

Autorii nominalizați susțin că până la „jumătatea secolului al XVI-lea comerțul exterior al Țărilor Române a fost în cea mai mare parte un comerț interromânesc”, recunoscând totodată și legăturile lor comerciale cu alte țări din zone mai apropiate sau îndepărtate⁶⁸. Economiștii vizați accentuează că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea „se instituie ceea ce în literatura de specialitate poartă denumirea de monopol otoman asupra comerțului exterior al Țărilor Române”. În acest sens, sunt făcute referințele necesare la lucrările lui P.S. Aurelian⁶⁹, A.D. Xenopol⁷⁰, N. Iorga⁷¹.

Dezbaterea acestui subiect necesită și anumite precizări etimologice. Astfel, etimologia termenului „monopol” este complexă, cuprinzând în trecutul și prezentul umanității forme variate de monopol. Ion Ivănescu scria că monopolul este o formă de activitate economică în care statul (sau un particular/un grup de particulari) are „exclusivitatea producției sau desfacerii de bunuri pe piața economică”⁷². Monopolul presupune că există un singur furnizor al unui produs omogen, „pentru care nu

⁶⁴ N. Dașcovici, *Între capitalism și bolșevism*, Iași, Institutul de Arte Grafice „N.V. Ștefăniu”, 1933, p. 120.

⁶⁵ F. Braudel, *Gramatica civilizațiilor*, vol. II, în românește de Dinu Moarcăș, București, Editura Meridiane, 1994, p. 108.

⁶⁶ N. Sută, *op. cit.*, p. 20.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 37.

⁶⁹ Petre S. Aurelian, *Șițe asupra stării economice a României în secolul al XVIII-lea*, București, Tiparul Academiei Române, 1882, 159 p.

⁷⁰ A.D. Xenopol, *Epoca fanarioșilor, 1711-1821*, Iași, H. Goldner, 1892, 770 p.

⁷¹ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, București, Tiparul Românesc, 1925, 210 p.

⁷² I. Ivănescu, *Monopolurile*, în vol. „Aspecte ale economiei românești. Material documentar pentru cunoașterea unor probleme în cadrul planului economic”, București, Tipografia Curții Regale F. GÖBL și FII S.A., 1939, p. 428.

există substituent și există mulți cumpărători”. Astfel de condiții mai sunt numite uneori și „monopol absolut”. Monopolul bilateral se constituie când pe piață există un singur cumpărător și un singur vânzător. Monopolul spațial sau monopolul de poziție este „deținut de un concurent sau un producător prin amplasarea sa la distanță de concurenții săi”. Un astfel de monopol se constituie atunci când cheltuielile de transport raportate la costurile bunurilor sunt mari, astfel consumatorii nu sunt dispuși să călătorească departe pentru a achiziționa acel bun⁷³.

Filip Pațac⁷⁴ invocă existența „cvasimonopolului economic exercitat de Poarta Otomană” în Țările Române. Totuși, autorul recunoaște că „monopolul turcesc nu s-a exercitat întotdeauna cu atâta strictețe, exceptându-se o serie întreagă de mărfuri care au putut circula liber pe piața externă a celor trei Principate”⁷⁵. Pe parcursul secolului al XVII-lea exporturile Țărilor Române au fost mai mult direcționate „spre Constantinopol și regiunile sud-dunărene”, fapt ce „le-a îngăduit participarea la un comerț activ cu țările vecine”, precum Polonia⁷⁶. Pentru cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, autorul afirmă că negocul extern al Moldovei „se desfășoară în condițiile înăsprii monopolului exercitat de Poarta Otomană”⁷⁷.

Un impact conceptualizat asupra istoriografiei române a fost exercitat de modelul economiilor-univers elaborat de Fernand Braudel. Astfel, economia-univers – „économie-monde” –, reprezintă „o sumă de spații individualizate, economice și neeconomice, regrupate de ea”, ea cuprinde „o suprafață uriașă”, și „transgresează de obicei limitele altor grupări masive ale istoriei”⁷⁸. Aplicând metoda comparativă, îmbinată cu modelul propus de Fernand Braudel în privința coexistenței pentru secolele XVI-XVIII a trei economii-univers distincte – economia-univers occidentală, economia-univers rusă și economia-univers otomană⁷⁹ –, Bogdan Murgescu a reevaluat numeroase clișee ale istoriografiei române, marcate de „provincialismul caracteristic” și pentru alte școli istoriografice din spațiul balcanic. În studiile sale autorul combate teoria „monopolului comercial otoman” și cea a rolului Țărilor Române în calitate de „grâнар” al Porții⁸⁰. Deși a combătut în anul 1990 sintagma „monopol comercial otoman”, B. Murgescu în anul 2011 era nevoit să constate că, din păcate, impactul demersului său istoriografic este minim, în istoriografie dominând vechea interpretare. Actualmente, B. Murgescu reiterează ipoteza sa, conform

⁷³ *Dicționar macmillan de economie modernă*, p. 267-268.

⁷⁴ Filip Pațac este doctor, conferențiar universitar la Facultatea de Management Turistic și Comercial a Universității Creștine „Dimitrie Cantemir” din Timișoara.

⁷⁵ F. Pațac, *Istoria comerțului și turismului*, p. 22.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 22-23.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 24.

⁷⁸ F. Braudel, *Timpul lumii*, vol. I, București, Editura Meridiane, 1989, p. 16.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 13-361; *Idem, op. cit.*, vol. II, p. 86-146. F. Braudel analizează mai multe economii-univers: cea mai extinsă economie-univers – Extremul Orient – compusă la rândul său din trei economii-univers enorme: 1) Islamul; 2) India; 3) China. Cea de a patra economie-univers se constituie în Extremul Orient „odată cu intruziunea europeană”, de pe urma acestei economii-univers beneficiind portughezii, olandezii, englezii, francezii și alții „câțiva” (F. Braudel, *op. cit.*, p. 146-152).

⁸⁰ B. Murgescu, *Avatarurile unui concept: monopolul comercial asupra țărilor române*, în „Revista Istorică”, Serie nouă, tom I, nr. 9-10, București, 1990, p. 819-845; *Idem, Țările Române între Imperiul Otoman și Europa Creștină*, Iași, Editura Polirom, 2012, 368 p.

căreia Poarta „a recurs la măsuri monopolizatoare doar atunci când conjunctura economică europeană era bună”, indicând în calitate de exemplu perioada de la mijlocul secolului al XVIII-lea până la 1820. În viziunea lui B. Murgescu, atractivitatea pieței europene pentru mărfurile românești prezenta anumite riscuri pentru piața otomană, exprimate ipotetic prin creșterea prețurilor, afectarea profiturilor negustorilor otomani și a aprovizionării Constantinopolului. În aceste condiții, Poarta a intervenit energic prin luarea unor măsuri „tipic anticiclice”, rezultatul fiind mediocru⁸¹. Autorul recunoaște că ipoteza sa „are însă un viciu ascuns: necunoașterea suficientă a fluctuațiilor conjuncturii economice din Imperiul Otoman”, care poate fi cunoscută prin studierea prețurilor și a cursurilor monetare. Aceleași priorități de cercetare fiind indicate și pentru Țările Române⁸².

Constatăm, de asemenea, că Nistor Ciocan, cu doi ani înainte de apariția studiului lui Bogdan Murgescu, a cercetat negoțul Moldovei în secolul al XVII-lea, accentuând că „monopolul turcesc asupra comerțului Moldovei nu s-a exercitat cu aceeași intensitate pe parcursul întregii perioade aflate în discuție și niciodată acest monopol nu a fost complet”, iar resursele țării permiteau ca produsele obținute să fie vândute „și pe alte piețe decât cea sud-dunăreană”⁸³.

În viziunea noastră, abordările lui B. Murgescu sunt originale, ajustate la modelul celor trei economii-univers, fiind vizată în primul rând economia-univers otomană. Unele afirmații ale autorului urmează a fi consolidate în continuare cu argumente suplimentare, inclusiv prin valorificarea unor documente financiar-economice din arhivele otomane. Referindu-ne la cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, am constatat multiple manifestări monopolizatoare ale Porții în economia și comerțul Țării Moldovei prin prohibirea unor mărfuri și impunerea obligatorie de a asigura Poarta cu produse alimentare și agroanimaliere. Un tablou mult mai integrat privind obligațiunile economice și financiare ale Țărilor Române față de Poartă poate fi conturat doar prin relevarea unor factori omiși de B. Murgescu, și anume: nivelul de corupție și evaziune fiscală, mașinațiile vamale și tranzacțiile comerciale prin contra-bandă. Cu referire la impactul nefast al corupției asupra relațiilor româno-otomane, este relevant studiul monografic al lui I. Burlacu având ca subiect mita („rüşvet”-ul) în raporturile dintre Țările Române cu Poarta⁸⁴.

Concluzii. Aspectele metodologice ale comerțului sunt marcate atât de diversitatea lor conceptuală, cât și de multiple controverse teoretice. Dimensiunile conceptuale ale comerțului sunt caracterizate de cercetările interdisciplinare și pluridisciplinare realizate prioritar de istorici și economiști, fiind invocate și informații din domeniile conexe acestor două științe: geografie economică, geoistorie, numismatică, economie politică, sociologie și culturologie.

Studiile economiștilor sunt marcate în continuare preponderent de postulatele marxiste prin invocarea modelului de diviziune a muncii, a conceptului privind modul de producție feudal și capitalist. Stereotipizarea aspectelor economice ale

⁸¹ Idem, *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa Creștină*, p. 171.

⁸² *Ibidem*, p. 171-172.

⁸³ N. Ciocan, *Negoț și neguțatori în Moldova veacului XVII*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»”, tom. XXV, Iași, 1988, p. 293-305.

⁸⁴ Ioan Burlacu, *Mita (rüşvet-ul) în relațiile româno-otomane (1400-1821)*, Brăila, Editura Istros, 2014, 209 p.

istoriei românilor rămâne a fi în continuare o problemă marcată de multiple controverse în istoriografie. Demersurile istoriografice ale lui Nistor Ciocan și Bogdan Murgescu în privința reevaluării sintagmei „monopolul otoman asupra comerțului exterior” al Țărilor Române sunt prezente în producția istoriografică din ultimele trei decenii, dar impactul lor asupra cercetărilor istoriei economice este minim, dominând în acest sens vechile abordări atât în studiile elaborate de către istorici, cât și în cele publicate de economiști. Lipsa unor studii bazate pe interdisciplinaritatea dintre istorie și economie și-a lăsat amprenta asupra modului de abordare a problemelor controversate care în continuare sunt analizate în mod unilateral de pe poziții pur istorice sau pur economice. O excepție în acest sens reprezintă studiile lui B. Murgescu, care fundamentează o orientare nouă, în baza unei metodologii originale a istoriei economice. Școala istoriografică a lui B. Murgescu nu doar a mers pe calea spargerii vechilor tipare în domeniu, dar a propus și noi modele de evaluări și reevaluări ale istoriei economice a Țărilor Române.